

V. RADVILAVIČIUS

APIE TERMINO „FILOSOFINIAI GAMTOTYROS KLAUSIMAI“ PRASMĘ

Marksistinėje-lenininėje filosofinėje literatūroje yra nemaža monografijų, straipsnių bei straipsnių rinkinių, kurie turi bendrą pavadinimą — „Filosofiniai gamtotyros klausimai“. Tokių kūrinių problematikos ir keliamų uždavinių ratas yra labai platus. Juose gvildenamos problemos, kurias kelia, sprendžia ar ieško sprendimų šiuolaikinė fizika, chemija, biologija bei kiti gamtos mokslai. Štai kai kurie uždaviniai: naujų gamtos dialektikos ir jos pažinimo proceso bruožų atskleidimas; idealizmo gamtotyroje kritika; dialektinio materializmo idėjų skleidimas gamtotyryninkų tarpe; materialistinis dialektikos principų ir dėsnių konkrečių pasireiškimų gamtoje tyrimas; gamtos mokslų komplekso susiejimas į vieningą visumą; ginčytinų gamtotyros klausimų svarstymas, gamtos ir visuomenės sąveikos rezultatų tyrimas; dialektikos dėsnių pasireiškimų gamtos dėsnuose atskleidimas; gamtos mokslų pasiekimų filosofinis apibendrinimas ir interpretacija; naujų dėsnių (kurių negali atskleisti nei gamtotyra, nei filosofija) atskleidimas; metodologinės funkcijos atskirų gamtos mokslų atžvilgiu atlikimas; gnoseologinė mokslinių tyrimų proceso analizė.

Priklausomai nuo to, kaip atskiri autoriai supranta tyrimo objektą bei uždavinius, skirtingai aiškinama ir filosofinių gamtotyros klausimų vieta filosofijoje. Vieni mano, kad šie klausimai sudaro santykinai savarankišką filosofijos sritį. Jie siūlo šią sritį vadinti gamtos dialektika. Kiti autoriai linkę šiems klausimams surasti vietą marksistinėje natūrfilosofijoje, t. y. pratęsti natūrfilosofijos tradiciją mūsų laikais. Dar kiti laiko reikalinga vystyti kaip savarankišką filosofijos sritis ne tik gamtos dialektiką, bet ir fizikos, chemijos, biologijos, kosmogonijos, medicinos ir kitų mokslų dialektikas. Pagaliau nemaža autorių pasisako prieš filosofinių gamtotyros klausimų išskyrimą į savarankišką (nors ir santykinai) filosofijos sritį ir laiko juos tik kaip tam tikrų filosofinių tyrinėjimų charakteristiką, darbo pasidalijimo filosofų tarpe rezultatą.

Vadinasi, filosofiniai gamtotyros klausimai yra labai problematiški. Ši aplinkybė ir paskatino pasakyti kai kurias mintis šiuo klausimu.

Atrodo, terminas „filosofiniai gamtotyros klausimai“ duoda pagrindą įvairiai aiškinti jo prasmę. Jis liečia dvi skirtingas, labai plačias mokslinio žinojimo sritis — filosofiją ir gamtotyra. Be to, šis terminas susijęs su filosofinio pobūdžio gamtotyros klausimais, t. y. su gamtos mokslų gvildenamais klausimais, kurie drauge yra ir filosofiniai. Toks termino prasmės supratimas sukelia teorinių sunkumų. Svarbiausia, kad terminas „filosofinis klausimas“ taikomas ne filosofijos, o gamtotyros sričiai. Šis terminas turi apibrėžtą prasmę, kai jis siejamas su filosofija, jos objektu. Tačiau jo prasmė pasidaro toli gražu neaiški, kai jis taikomas gamtos mokslams bei jų tiriamiems objektams. Iš čia ir kyla įvairios nuomonės apie tai, kokie gamtotyros klausimai laikytini filosofiniais. Mums atrodo, kad atsakymas į šį klausimą pirmiausia priklauso nuo to, kaip suprantamas filosofijos ir gamtotyros savitarpio santykis.

Marksistinėje-lenininėje filosofinėje literatūroje filosofijos ir gamtotyros santykio pobūdžio supratimas remiasi šių mokslo sričių sąjungos idėja. Šią idėją iškėlė F. Engelsas, o toliau išvystė V. Leninas. Savo veikaluose F. Engelsas („Gamtos dialektika“) ir V. Leninas („Materializmas ir empiriokriticizmas“, „Apie karingojo materializmo reikšmę“) pagrindė pozityvią metodologinę šios idėjos reikšmę tolesnei filosofijos ir gamtotyros raidai. Todėl filosofijos ir gamtotyros sąjungos idėja tapo metodologiniu principu, kuriuo vadovaujasi filosofai marksistai, nagrinėdami šių mokslo sričių savitarpio santykį.

Skaitant filosofinius gamtotyros klausimus nagrinėjančią literatūrą, susidaro įspūdis, kad visi jos autoriai vadovaujasi gamtotyros ir filosofijos mokslų sąjungos idėja, bet ne visi vienodai supranta tos sąjungos pobūdį. Kai kurie jų, gal būt, nejučiomis, filosofiją kelia aukščiau gamtos mokslų, kitaip tariant, filosofiją paverčia lyg ir „mokslų mokslu“. Todėl filosofijos ir gamtotyros sąjunga pasidaro nelygi: filosofijai nejučiomis suteikiama teisė „mokyti“ gamtotyra. Tokia padėtis dažnai remiasi nuomone, kad filosofija yra visais atžvilgiais gilesnis tikrovės pažinimas, negu gamtos mokslai. Filosofijai siūloma gvildinti tokius klausimus, kuriuos faktiškai galima tyrinėti gamtotyros priemonėmis. Šis požiūris atspindi tokį filosofijos ir gamtotyros savitarpio santykio supratimą, pagal kurį pirmoji teoriškai apibendrinanti ir interpretuojanti gamtotyros pasiekimus, o antroji patvirtinanti filosofijos teiginių bei išvadų teisingumą. Nesunku įsitikinti, kad toks filosofijos ir gamtotyros santykio apibūdinimas labai supaprastina tikrąją padėtį. Nepatikslinus, kaip filosofija gali apibendrinti ir interpretuoti gamtotyros pasiekimus, bei turint galvoje tai, kad pati gamtotyra taip pat apibendrina ir interpretuoja savo pasiekimus, pasidaro neaišku, kuo pirmosios apibendrinimai bei interpretacijos skiriasi nuo antrosios, kam apskritai reikalingas toks dvigubas darbas. Kelia abejonių taip pat požiūris, kad gamtotyra patvirtina filoso-

fijos išvadų teisingumą. Iš tiesų, jeigu filosofija turi savo nuo gamtos mokslų skirtingą objektą, tai gamtotyros duomenys negali tiesiogiai patvirtinti filosofijos išvadų teisingumo.

Filosofinių gamtotyros klausimų termino prasmė priklauso nuo to, kurie gamtotyros klausimai laikomi filosofiniais klausimais. Tai savo ruožtu priklauso nuo to, kaip suprantama pati filosofija. Filosofai marksistai filosofiją laiko mokslu apie visuotinius gamtos, visuomenės ir mąstymo judėjimo bei vystymosi dėsnius. Tačiau jų nuomonės apie filosofijos mokslo pobūdį nesutampa. Vieni iš jų filosofiją laiko pirmiausia mokslu apie būtį (ontologija), kiti — mokslu apie mąstymą ir pažinimą (gnoseologija). Vadinasi, vienų požiūriu filosofija yra ontologinio, kitų — gnoseologinio pobūdžio disciplina. Pažymėtina, kad pirmasis požiūris labiau paplitęs. Jis išreikštas daugumoje marksistinės-lenininės filosofijos vadovėlių, kuriuose dialektinis materializmas faktiškai traktuojamas kaip mokslas apie gamtos procesus (dialektinio materializmo principai, dėsniai bei išvados grindžiami ir iliustruojami beveik išimtinai gamtos mokslų medžiaga). Iš šio požiūrio logiškai išplaukia, kad filosofiniai klausimai apskritai, vadinasi, ir filosofiniai gamtotyros klausimai yra ontologinio pobūdžio. Remiantis šiuo požiūriu, filosofinių gamtotyros klausimų pagrindu siūloma vystyti naują mokslinio žinojimo sritį, kuri arba įeitų į filosofiją, arba stovėtų tarp filosofijos ir gamtotyros.

Požiūris į materialistinę filosofiją kaip į ontologiją paprastai remiasi tokiu pagrindiniu argumentu: ji yra būties atspindys. Žiūrint į ją šiuo konkrečiu aspektu, negali būti ginčo, kad ji yra ontologinio pobūdžio disciplina. Tačiau, turėdami omeny pagrindinio filosofijos klausimo turinį (sąmonės ir materijos santykio nagrinėjimas) ir tai, kad filosofija nuo seniausių laikų tiria žmogiškojo pažinimo istorinį vystymąsi ir kad dabartiniu metu būtis tiriama įvairių specialybių mokslų, vargu ar galima filosofiją laikyti be išlygų ontologinio pobūdžio disciplina. Todėl ji laikytina pirmiausia mokslu apie pažinimą (gnoseologija). Kitaip tariant, ji yra daugiau gnoseologinio pobūdžio mokslo sritis. Tai išryškėja taip pat iš Lenino materialistinės dialektikos apibūdinimo, pasak kurio dialektika, logika ir pažinimo teorija sutampa. Atsižvelgus į visa tai, filosofiniai gamtotyros klausimai laikytini klausimais, liečiančiais gnoseologiją.

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad toks filosofinių klausimų supratimas turėtų skatinti ne filosofijos ir gamtotyros sąjungą, o jų atskyrimą. Juk pirmoji yra gnoseologinio, o antroji, kaip tiesiogiai tirianti gamtą, — ontologinio pobūdžio žinojimo sritis. Tačiau tai ir duoda realų pagrindą joms bendradarbiauti, nes gamtotyra nelaikytina gryna ontologija. Ji yra vieningo žmogiškojo tikrovės pažinimo proceso sudėtinė dalis. O šis procesas turi ir ontologinį, ir gnoseologinį aspektus. Kitaip tariant, gamtotyros raida turi savyje nemaža tokių momentų, kuriuos atskleidžiant

reikia atsižvelgti į tai, ką sukaupė viso žmogiškojo pažinimo teorinis tyrimas (gnoseologija). O šiems tyrimams daugiausia dėmesio skiria filosofija. Tai duoda pagrindą bendradarbiauti filosofijai ir gamtotyrai. Filosofija, teoriškai tirdama pažinimo procesą, negali neatsižvelgti į tą kelią, kuriuo žengia gamtamokslinis pažinimas. O gamtotyra, kiek jai iškyla reikalas pasinaudoti pažinimo teorijos sukaupta medžiaga, neišvengiamai kreipiasi į filosofiją. Taigi filosofijos ir gamtotyros bendradarbiavimo pagrindą sudaro ne mėginimai pakeisti viena kitą, gvildenant jų kompetencijai nepriklausančius klausimus, o bendrieji teoriniai žmogiškojo pažinimo proceso principai, t. y. metodologiniai klausimai. Tokių klausimų — nemaža. Pirmiausia tai klausimai apie pažinimo, judėjimo bei vystymosi dėsnius, žinojimo santykį su tikrove, jo turinio objektyvumą bei santykinumą ir t. t.

Dialektika, kaip giliausia ir visapusiškiausia teorija apie bet kokį judėjimą ir vystymąsi, taigi ir apie žmogiškojo tikrovės pažinimo judėjimą ir vystymąsi, ir duoda metodologinį anksčiau išvardintų klausimų sprendimo pagrindą. Jos išvados tais klausimais yra metodologinio pobūdžio, nes remiasi istoriniame vystymesi sukaupto visų mokslinio žinojimo sričių patyrimo analize. Todėl ir gamtotyra, kai jai prireikia analizuoti ar vertinti savo pasiekimų prasmę, neišvengiamai turi atsižvelgti į dialektinį materialistinį proceso supratimą.

Filosofiniai gamtotyros klausimai nelaikytini savarankiška filosofijos sritimi. Jeigu filosofijos ir gamtotyros bendradarbiavimo pagrindą sudaro bendro metodologinio pobūdžio klausimų gvildenimas, tai tokius klausimus reikėtų vadinti ne „filosofiniais gamtotyros klausimais“, o „bendraisiais metodologiniais gamtotyros klausimais“. Šis terminas pastaruoju metu vis plačiau vartojamas, nagrinėjant filosofijos ir gamtotyros santykį, nes jį apibūdina daug tiksliau.